

СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ ПРОТИРІЧ МІЖ СОЦІАЛЬНОЮ І ЕКОНОМІЧНОЮ ЕФЕКТИВНІСТЮ

В існуючій системі соціальної стандартизації в Україні основні норми та нормативи не забезпечують достатній рівень і якість життя населення. Така проблема є наслідком орієнтованості соціального законодавства України на встановлення прожиткового мінімуму, що як базовий соціальний стандарт не тільки не виконує функцію забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень, але і перешкоджає економічному розвитку країни.

Між тим соціальні стандарти відіграють певну роль у розвитку макроекономічної системи, головною метою якого є задоволення закономірно зростаючих потреб суспільства і кожного його індивідуума. Задовольнити потреби суспільства і кожного його індивідуума в умовах обмеженості національного багатства рівною мірою неможливо. Вирішенням цієї проблеми займалися ще А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Дж. С. Мілль, І. Бенґам, А. Маршалл, В. Парето, Дж. М. Кларк, А. Оукен та інші. Існують і сучасні дослідження науковців, проте залишається невизначеним місце соціальних стандартів у формуванні соціально-економічної ефективності макроекономічної системи, де повинен бути певний оптимум у розподілі національного багатства [4].

Мета статті – визначити місце соціальних стандартів у формуванні соціально-економічної ефективності макроекономічної системи.

Для досягнення поставленої мети, насамперед, необхідно уточнити зміст понять соціальної стандартизації, соціальних стандартів, норм та нормативів. Автори роботи [3] вважають, що в економічній літературі і працях по соціології ці поняття чітко не розмежовані.

У широкому розумінні слова стандарт – це зразок, еталон, модель, прийняті за

вхідні для зіставлення з ними інших подібних об'єктів [5]. Щодо соціальної сфери, то існують стандарти, які завжди є у свідомості людей. Такими, наприклад, є біблейські заповіді, загальноприйняті для певної частини людства. Є й інші «неписані» правила (норми) поведінки людей у суспільстві із певним соціальним розвитком. Наприклад, норми поведінки у суспільних місцях. У сукупності вони утворюють певні соціальні норми, які не мають жорстких границь і документально не оформлені. Такі норми здебільшого відображають рівень духовного розвитку людства на певному часовому інтервалі.

У процесі розвитку суспільства загальноприйняті «духовні» норми залишаються незмінними. «Неписані» норми поведінки людей змінюються та доповнюються. Із духовним розвитком людства у тісному діалектичному зв'язку знаходиться матеріальний розвиток суспільства, що у сукупності утворює зміст поняття соціально-економічного розвитку. У будь-якому випадку соціальні норми не можуть мати кількісного виразу і властиві суспільству в конкретному часовому інтервалі із визначеним ступенем соціально-економічного розвитку і є якісним відображенням певного явища. Тоді з точки зору співвідношення філософських категорій «кількість» і «якість» норматив – це кількісний вираз поняття норми, що припускає можливість використання кількісних оцінок, тобто показників, які застосовуються для розв'язання цілого ряду соціальних завдань. У сукупності соціальні норми та нормативи є конкретною формою виразу соціальних стандартів.

На відміну від «неписаних» норм поведінки соціальні стандарти, які регулюють матеріальні стосунки людей, встановлюються суспільством у процесі стандартизації. Відповідно до визначення, даного Міжна-

родною організацією зі стандартизації (ISO), стандартизація – це процес встановлення і застосування правил з метою впорядкування діяльності в даній сфері на користь і за участю всіх зацікавлених сторін і, зокрема, для досягнення загальної оптимальної економії, з дотриманням функціональних умов і вимог техніки безпеки [7].

Щодо соціальної стандартизації, то вдалим є визначення О.М. Пиркової: «... это деятельность, направленная на достижение оптимального уровня упорядочения социальной сферы общественной жизни посредством задания требований (правил, условий, обязательных для выполнения) к объектам стандартизации» [9, с. 24]. Але таке трактування не зовсім відображає вимогу кількісного вираження соціального стандарту, тобто нормативу, а більш спрямоване на застосування норми.

Між тим згідно із визначенням ISO стандарт може бути представлений: документом, що містить комплекс вимог, які слід неухильно виконувати; основною одиницею або фізичною константою; предметом для фізичного порівняння [7]. Крім того, соціальна стандартизація є прерогативою держави, де нормування стандартів залежить від ступеня соціального та економічного розвитку суспільства. Тому більш коректним є таке визначення: соціальна стандартизація – це державна діяльність, спрямована на досягнення оптимального рівня впорядкування соціальної сфери громадського життя за допомогою завдання до об'єктів стандартизації норм та нормативів, обмежених ступенем соціального та економічного розвитку країни.

Розвиток макроекономічної системи безпосередньо пов'язаний із процесом суспільного відтворення. В економічній науці стало класичним розуміння К. Маркса сутності цього процесу. У комплексному соціально-економічному аналізі суспільного виробництва воно представлено і як передумова існування людства, і як системоутворюючий фактор умов його побуту, що змінюється залежно від конкретних історичних умов.

У процесі відтворення розвиваються і задовольняються потреби суспільства і кожного його індивідуума. Ще Аристотель за-

тверджував, що мета держави – це загальне просування до високої якості життя. Засобом задоволення потреб служать матеріальні і нематеріальні блага, які обмежені розміром національного багатства, що включає суспільне, тобто створено працею, речове багатство, природні ресурси та нематеріальне багатство (освітній, кваліфікаційний, науковий, культурний і організаційний потенціал). Задовольнити потреби суспільства і кожного його індивідуума в умовах обмеженості національного багатства як ресурсу рівною мірою неможливо, але для ефективного розвитку макроекономічної системи повинен бути певний оптимум у його розподілі [4]. Чим і ким визначається такий оптимум?

Як показує аналіз, економічний розвиток багато в чому обумовлений процесом економічного зростання, який визначається збільшенням фактичних значень валового внутрішнього продукту (ВВП) у реальному вираженні в довгостроковому періоді [8, с. 12]. Оскільки економічний розвиток являє собою головний, найчастіше найбільш значимий фактор соціального розвитку, а держава розглядається як обов'язковий учасник суспільних відносин, виникає цілком справедливе питання про місце й роль державних інститутів в економіці. Хоча на цей рахунок існують різні підходи, ряд авторів обґрунтовано думають, що в широкому розумінні неоліберальна і егалітарна концепції складають основу участі держави в соціальному розвитку [2, с. 43].

Порівняно з неолібералізмом та ідеєю більш активного використання прогресивного оподаткування у рамках егалітарної моделі уявлення про справедливість на даному етапі суспільного розвитку трансформувалися в ідею розширеного державного регулювання економіки, що дозволяє перерозподіляти більше національного доходу на користь низькодохідних верств населення.

До теперішнього часу в рамках певної концепції склалися і діють різні механізми, що забезпечують певний рівень економічного та соціального розвитку. Проте обидві вони характеризуються об'єктивними протиріччями, які, з одного боку, обґрунтовують

застосування державного регулювання економіки, а з іншого – лімітують його. При цьому в рамках і неолібералізму, і егалітаризму головне завдання державного регулювання економіки полягає в тому, що воно через економічний розвиток повинно сприяти розвитку соціальному.

Однак ефективність соціального і економічного розвитку може бути різною, але вони пов'язані діалектично. Неможливо одночасно як у статиці, так і в динаміці підвищити одну з них без збитку для іншої, але вони можуть бути збалансовані. Збалансованість соціальної і економічної ефективності як «...оптимізація відповідності результатів економічної діяльності соціальним цілям суспільства» є загальною метою соціального регулювання [6, с. 427]. Тобто оптимум у макроекономічній системі досягається в результаті збалансованості соціальної та економічної ефективності, але така збалансованість може бути досягнута тільки в процесі розвитку макроекономічної системи.

Очевидно, що збалансованість соціально-економічної ефективності не досягається сама собою. Визначальну роль у цьому процесі відіграє відповідне регулювання з боку суспільства. С.С. Алексєєв вважає, що в самому загальному плані соціальне регулювання розуміється як іманентний суспільству та визначаючий соціальний порядок процес. Якщо за основу прийняти критерій стійкого функціонування суспільства, то всі регулятивні фактори можуть мати як позитивний, так і негативний вплив. Разом із тим функціональна характеристика стабілізації, упорядкування суспільних відносин повинна бути віднесена, насамперед, до соціальних норм [1].

Регулюючи соціальні норми з боку держави, можна впливати на соціальну ефективність суспільства, яка визначається рівнем задоволення потреб суспільства і кожного його індивідуума. Головними джерелами задоволення їх потреб є заробітна плата та соціальні виплати непрацюючої частини суспільства, які відрізняються між соціальними групами населення. Для певної частини населення індикаторами, які визначають нижню межу соціального розвитку макроеконо-

мічної системи, є мінімальна заробітна плата і прожитковий мінімум (рівень бідності). Вони визначаються соціальними стандартами, а їх співвідношення характеризує мінімальну міру задоволення потреб працюючих членів суспільства, тобто мінімальний рівень соціальної ефективності.

Очевидно, що, підвищуючи їх рівень, знижуються протиріччя між соціальною та економічною ефективністю. Отже, *соціальні стандарти є інструментами вирішення протиріч між соціальною й економічною ефективністю, щоб забезпечити найбільш повне задоволення потреб суспільства і кожного його члена на даному етапі розвитку макроекономічної системи.*

У процесі соціального розвитку підвищується якість життя населення, яка економічно залежить від рівня їх доходів. До теперішнього часу в рамках будь-якої економічної концепції склалися і діють певні механізми, що забезпечують відповідний рівень економічного, а отже, і соціального розвитку. При цьому в рамках і неолібералізму і егалітаризму головне завдання державного регулювання економіки полягає в тому, що воно через економічний розвиток повинно сприяти розвитку соціальному. Тобто між соціальною та економічною ефективністю існує не тільки протиріччя як зворотний зв'язок, але і прямий зв'язок, оскільки основу соціального забезпечення складає певний ступінь економічного розвитку суспільства і, навпаки, забезпечити певний ступінь економічного розвитку можливо тільки при певному ступені економічного розвитку.

Очевидно, що низька заробітна плата та соціальні витрати на рівні прожиткового мінімуму не тільки не сприяють відтворенню робочої сили, але й перешкоджають створенню стимулів до мотивації продуктивності праці, до споживання, що класично вважається головним фактором економічного зростання. У сучасній економічній теорії вважається, що низькі доходи населення створюють «пастку вбогості», яка перешкоджає розвитку національної економіки.

Її формування докладно описане у працях нових класиків. Так, Р. Лукас стверджував, що одержувач низького доходу ви-

трачає менше або не витрачає зовсім на підвищення освіти й зміцнення здоров'я, що істотно знижує його шанси вирватися з убогості та перейти в іншу соціальну верству. У свою чергу зниження споживчих витрат, що є каталізаторами економічного зростання, перешкоджає цьому [10]. Отже, регулюючи доходи населення через систему соціальних стандартів, можна уникнути «пастки вбогості» і сприяти розвитку національної економіки. Таким чином, соціальні стандарти є не тільки інструментами вирішення протиріч між соціальною та економічною ефективністю, але і певним фактором економічного розвитку.

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, слід відзначити, що:

соціальна стандартизація є об'єктивним процесом стабілізації соціально-економічних відносин, який потребує державного регулювання, спрямованого на досягнення оптимального рівня впорядкування соціальної сфери громадського життя за допомогою завдання до об'єктів стандартизації норм та нормативів, обмежених ступенем соціального та економічного розвитку країни;

соціальні норми є якісним відображенням соціально-економічного розвитку суспільства на певному часовому інтервалі, а нормативи – їх кількісні вирази, які застосовуються для розв'язання цілого ряду соціальних завдань. У сукупності соціальні норми та нормативи є конкретною формою соціальних стандартів;

соціальні стандарти є не тільки інструментами вирішення протиріч між соціальною і економічною ефективністю, при збалансованості яких досягається найбільш повне задоволення потреб суспільства та кожного його члена, але і певним фактором розвитку макроекономічної системи на даному етапі.

У процесі закономірного прогресивного розвитку суспільства мінімальні соціальні стандарти починають відігравати роль технічних індикаторів, а нормативами стають прийнятні стандарти життя, забезпечувані активною діяльністю індивіда. Визначення базового серед них є напрямком подальших досліджень.

Література

1. Алексеев С. С. Теория государства и права: учебник для юридических вузов и факультетов. – 3-е изд. / С.С. Алексеев. – М.: НОРМА, 2009. – 453 с.
2. Ахинов Г.А. Социальная функция государства в условиях рыночной экономики: вопросы теории и практики / Г.А. Ахинов, Д.А. Камиллов. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 280 с.
3. Бакша Н.В. Аспекты бюджета: императивный, экономический, финансовый, налоговый, социальный / Н.В. Бакша, В.В. Гамакин, А.П. Свинцова. – М.: ИПО Профиздат, 2001. – 416 с.
4. Беленцов В.Н. Оптимальная структура собственности как основа экономического развития Украины: моногр. / В.Н. Беленцов / Донецкий государственный университет управления. – Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 267 с.
5. Большая Советская Энциклопедия: в 30 т. / гл. ред. А.М. Прохоров, 3-е изд. – М.: Сов. энцикл., 1977. – Т. 24, книга II. Союз Советских Социалистических Республик. – 576 с.
6. Економічна енциклопедія: у трьох томах / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2000. – Т.3. – 952 с.
7. Крылова Г.Д. Основы стандартизации, сертификации, метрологии: учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / Г.Д. Крылова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 671с.
8. Лисин В.С. Макроэкономическая теория и политика экономического роста: моногр.-учеб. пособие / В.С. Лисин. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. – 320 с.
9. Пыркова О.М. Социальная стандартизация в регулировании качества жизни населения региона (на примере Самарской области): дис. на соискание научной степени канд. экон. наук.: спец. 08.00.05 / О.М. Пыркова. – Самара, 2004. – 226 с.
10. Lucas, R. On the Mechanics of Economic Development / R. Lucas // Journal of Monetary Economics. – 1988. – №2. – P. 3-42.

References

1. Alekseev, S., S. (2009) Teoriya gosudarstva i prava. Moscow: NORMA.
2. Akhinov, G., A., Kamilov, D., A. (2006) Sotsial'naya funktsiya gosudarstva v usloviyakh rynochnoy ekonomiki: voprosy teorii i praktiki. Moscow: INFRA-M.
3. Baksha, N., V., Gamukin, V., V., Svintsova, A., P. (2001) Aspekty byudzheta: imperativnyy, ekonomicheskyy, finansovyy, nalogovyy, sotsial'nyy. Moscow: IPO Prof-izdat.
4. Belentsov, V., N. (2008) Optimal'naya struktura sobstvennosti kak osnova ekonomicheskogo razvitiya Ukrainy. Ukraine: Donetsk: OOO «Yugo-Vostok, Ltd».
5. Prokhorov, A., M., Et. al.(eds.) (1977) Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya. 3d ed. Moscow: USSR.
6. Mochernyy, S., V., Et. al. (eds.) (2000) Ekonomichna entsyklopediya. Kyiv: Akademiya.
7. Krylova, G., D. (2006) Osnovy standartizatsii, sertifikatsii, metrologii. 3d ed. Moscow: YuNITI-DANA.
8. Lisin, B., C. (2004) Makroekonomicheskaya teoriya i politika ekonomicheskogo rosta. Moscow: ZAO «Izdatel'stvo «Ekonomika»».
9. Pyrkova, O., M. (2004) Sotsial'naya standartizatsiya v regulirovanii kachestva zhizni naseleniya regiona (na primere Samarskoy oblasti) (Dissertation for the degree PhD in economic science in 08.00.05). Russia: Samara.
10. Lucas, R. (1988) 'On the Mechanics of Economic Development'. Journal of Monetary Economics. 2. pp. 3-42.

Надійшла до редакції 26.01.2012 р.